МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАДЄЙКО МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 342.92

ПОЗАСУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

РЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Ужгород – 2026

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Ужгородському університеті.

Офіційні опоненти:
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
Дубинський Олег Юрійович,
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова,
проректор із науково-педагогічної роботи економічних,
юридичних та соціальних питань;

доктор юридичних наук, професор
Дем'янчук Віталій Анатолійович,
Приватний вищий навчальний заклад
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»,
ректор;

доктор юридичних наук, професор
Доненко Валерій Вікторович,
Приватна установа «Причорноморський
науково-дослідний інститут економіки та інновацій»,
провідний науковий співробітник.

Захист відбудеться «11» грудня 2026 року о «10^{00}» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07 Ужгородського університету за адресою: 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3 (зала вченої ради).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Ужгородського університету за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14.

Реферат розісланий «11» листопада 2026 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради **Т.П. Попович**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні зумовлена необхідністю формування такої моделі взаємодії публічної влади та бізнесу, за якої реалізація адміністративних повноважень супроводжується дієвими гарантіями законності, обґрунтованості та підзвітності управлінських рішень. Підприємницька діяльність становить важливу основу економічної самостійності держави, забезпечення зайнятості населення, наповнення бюджетів та розвитку територіальних громад, а тому якість її публічного адміністрування безпосередньо позначається на суспільному добробуті. Водночас здійснення дозвільних, реєстраційних, наглядових та інших адміністративних повноважень створює ризики надмірного втручання у господарські процеси, необґрунтованого обмеження підприємницької ініціативи та використання владного розсуду всупереч його призначенню. За таких обставин особливого значення набуває позасудовий контроль, спрямований на своєчасне виявлення, припинення та попередження порушень у діяльності самих суб'єктів публічного адміністрування, усунення недоліків адміністративної практики та забезпечення доступних способів захисту прав і законних інтересів підприємців.

Необхідність наукового осмислення зазначеної проблематики тісно пов'язана із загальними завданнями адміністративних реформ в Україні, зміст яких має охоплювати не лише організаційне оновлення системи публічної адміністрації, а і якісну зміну засад її функціонування. Перерозподіл компетенції, децентралізація повноважень, спрощення адміністративних процедур та цифровізація управлінських процесів потребують відповідного розвитку механізмів контролю за правомірністю рішень, дій і бездіяльності уповноважених суб'єктів. Без такого розвитку навіть заходи, спрямовані на дерегуляцію та підвищення ефективності адміністрування, можуть супроводжуватися відтворенням непрозорих практик, розмиванням відповідальності та виникненням нових адміністративних бар'єрів. Тому позасудовий контроль доцільно розглядати як невіддільний складник реформування публічної адміністрації, що забезпечує зворотний зв'язок між управлінськими рішеннями та їхніми фактичними наслідками для підприємницького середовища. Його належна організація має сприяти не лише реагуванню на окремі порушення, а й виявленню системних причин неналежного адміністрування, коригуванню управлінських підходів та утвердженню персональної й інституційної відповідальності за здійснення публічних повноважень.

Євроінтеграційний вимір актуальності дослідження визначається потребою послідовного наближення вітчизняної адміністративної практики до засад належного врядування, правової визначеності, прозорості, пропорційності та недискримінаційного ставлення до учасників економічних відносин. Європейська інтеграція передбачає не лише оновлення нормативного

регулювання підприємницької діяльності, а й забезпечення спроможності публічних інституцій застосовувати його передбачувано, послідовно та з повагою до прав приватних осіб. У цьому контексті дієвість позасудового контролю є важливою передумовою довіри підприємців та інвесторів до публічної влади, оскільки створює можливості для оперативної перевірки адміністративних рішень і виправлення допущених помилок без обов'язкового звернення до суду. Особливої уваги потребують питання неупередженості контрольних процедур, належного мотивування їхніх результатів, участі заінтересованих осіб та реального виконання рішень, ухвалених за наслідками контролю. Саме тому дослідження відповідних адміністративно-правових засад має бути спрямоване на визначення шляхів змістового впровадження європейських підходів з урахуванням особливостей української системи публічного адміністрування.

Особливої гостроти проблема позасудового контролю набуває в умовах воєнного стану, коли необхідність оперативного ухвалення управлінських рішень, концентрації ресурсів та забезпечення оборонних потреб посилює значення адміністративного розсуду. За таких умов підприємницька діяльність має істотне значення для підтримання економічної стійкості держави, збереження робочих місць, забезпечення населення товарами й послугами та формування ресурсної основи відновлення. Водночас надзвичайний характер управлінських завдань актуалізує потребу в запобіганні невиправданим обмеженням прав підприємців, вибірковому застосуванню адміністративних заходів та прийняттю рішень, не досить пов'язаних із реальними безпековими потребами. Це зумовлює необхідність наукового обґрунтування такої організації позасудового контролю, яка поєднуватиме оперативність публічного адміністрування з перевіркою правомірності, необхідності та пропорційності владного втручання. Важливим дослідницьким завданням стає також визначення способів забезпечення доступності контрольних процедур за умов переміщення підприємств, порушення звичних каналів комунікації та обмеження організаційних можливостей як бізнесу, так і публічних інституцій.

Сукупність зазначених обставин зумовлює потребу в комплексному дослідженні позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності як самостійного напряму забезпечення законності та вдосконалення адміністративної практики. Наукового опрацювання потребують його сутність, функціональне призначення, система суб'єктів, форми й процедури здійснення, співвідношення із судовим контролем, а також гарантії результативності контрольного реагування. Принципового значення набуває розмежування контролю за діяльністю підприємців і контролю за тим, як публічна адміністрація реалізує свої повноваження щодо них, оскільки саме другий напрям забезпечує перевірку обґрунтованості та допустимих меж владного впливу на підприємницьке середовище. Актуальність дослідження посилюється необхідністю вироблення узгоджених пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання та організаційного забезпечення такого контролю, придатних як для умов воєнного

стану, так і для повоєнного відновлення. Їх реалізація має сприяти підвищенню якості публічного адміністрування, зміцненню гарантій прав підприємців та формуванню інституційних передумов сталого економічного розвитку України в контексті її європейської інтеграції.

Актуальні питання контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування завжди перебували у центрі уваги науковців. Так, вказаним питанням присвятили свої роботи такі відомі науковці, як: В. Авер'янов, О. Андрійко, О. Бандурка, В. Бевзенко, О. Безпалова, Ю. Битяк, С. Вітвіцький, В. Галунько, В. Гаращук, І. Голосніченко, В. Доненко, В. Колпаков, А. Комзюк, Ю. Костенко, О. Кузьменко, С. Кушнір, Р. Мельник, В. Пчелін, В. Рядінська, А. Філіпенко та інші відомі науковці.

Питання адміністративно-правового регулювання відносин між органами владних повноважень та суб'єктами підприємницької діяльності досліджували такі відомі вчені, як: Д. Бабенко, Д. Бєлов, Ю. Бисага, О. Болгар, А. Боровик, С. Віннік, М. Віхляєв, Т. Гончарук, В. Дем'янчук, О. Деренько, О. Дубинський, Л. Дудник, Н. Заярна, О. Камушков, О. Клим, М. Ковальова, А. Ковач, Т. Коломоєць, А. Красовська, Х. Кульгавець, А. Ластовецький, С. Лисенко, П. Лютіков, Д. Парамонов, Ю. Сагайдак, В. Селіванов, В. Тильчик, Л. Хомко, К. Чаплигін, А. Чорна, О. Юшкевич.

Проте питання адміністративно-правового регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні ще не були предметом окремого дослідження, що актуалізує необхідність цього дослідження з метою формулювання конкретних пропозицій щодо вдосконалення чинного адміністративного законодавства та юридичної практики у зазначеній сфері суспільних відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана відповідно до Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр.; Закону України «Про Національну програму інформатизації» від 1 грудня 2022 р. № 2807-IX; Указу Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722 «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695; Засад реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 56; Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р; Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р.

Мета дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу теоретичних напрацювань, положень чинного законодавства України та практики його застосування визначити правову природу і сутність адміністративно-правового регулювання позасудового

контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні; окреслити тенденції та виявити недоліки категоріального, нормативного, інституційного й інструментального складників адміністративно-правового регулювання у вказаній сфері суспільних відносин; сформулювати науково обґрунтовані висновки, теоретичні положення та практичні рекомендації, спрямовані на підвищення результативності й ефективності адміністративно-правового регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності.

Для досягнення цієї мети в роботі необхідно послідовно вирішити такі основні *задачі*:

– охарактеризувати історіографію проблематики правового регулювання контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності;

– визначити методологію дослідження позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності;

– охарактеризувати історію становлення та розвитку адміністративно-правового регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні;

– систематизувати адміністративно-правові засади побудови системи контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні;

– охарактеризувати механізм (систему суб'єктів та адміністративно-правових засобів) контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні;

– визначити актуальні питання контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні;

– виокремити позитивний досвід адміністративно-правового регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в країнах-членах Європейського Союзу;

– охарактеризувати особливості правового регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності у Сполучених Штатах Америки та у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії;

– визначити особливості правової регламентації та здійснення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності у скандинавських країнах (Данії, Королівстві Норвегія, Королівстві Швеція);

– узагальнити адміністративно-правові засади регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в країнах Близького та Далекого Сходу;

– сформувати концепцію багаторівневого позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності, а також визначити її теоретико-правові засади та перспективи розвитку в Україні;

– охарактеризувати теоретико-правову модель превентивного позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності;

– визначити особливості здійснення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємництва в умовах дії правового режиму воєнного стану;

– визначити перспективні напрями удосконалення механізмів позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності.

Об'єктом дослідження є врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини у сфері контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності.

Предметом дослідження є позасудовий контроль за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні.

Методи дослідження. У ході дослідження використано систему взаємопов'язаних філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження, а також історико-правовий, цивілізаційний, телеологічний, антропоцентричний, інструментальний та синергетичний наукові підходи, які дали змогу дослідити позасудовий контроль за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності та визначити перспективні напрями удосконалення національного законодавства та юридичної практики у цій сфері суспільних відносин.

Так, для дослідження історіографії проблематики правового регулювання контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності використано системний і структурно-функціональний методи, а також історико-правовий науковий підхід (підрозділ 1.1). З метою визначення методології дослідження позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності використано метод діалектики, системний та структурно-функціональний методи, прийоми логічного методу, а також інструментальний науковий підхід (підрозділ 1.2). Для аналізу історії становлення та розвитку адміністративно-правового регулювання контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні використано закони діалектики, системний метод, прийоми логіки, а також історико-правовий та цивілізаційний наукові підходи (підрозділ 1.3).

З метою дослідження адміністративно-правових засад побудови системи контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні використано прийоми логіки, системний та структурно-функціональний методи, формально-юридичний метод, а також

інструментальний науковий підхід (підрозділ 2.1). Для характеристики механізму (системи суб'єктів та адміністративно-правових засобів) контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні використано прийоми логіки, системний і структурно-функціональний методи, телеологічний та інструментальний наукові підходи (підрозділ 2.2). Для визначення актуальних питань контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні використано прийоми логіки, метод статистики, системний метод, а також антропоцентричний, телеологічний, інструментальний та синергетичний наукові підходи (підрозділ 2.3).

З метою виокремлення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в країнах-членах Європейського Союзу використано прийоми логічного методу, формально-юридичний метод, методологію порівняльного правознавства, а також цивілізаційний та інструментальний наукові підходи (підрозділ 3.1). Для характеристики особливостей правового регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності у Сполучених Штатах Америки та у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії використано системний і структурно-функціональний методи, методологію порівняльного правознавства, а також цивілізаційний та інструментальний наукові підходи (підрозділ 3.2). Для визначення особливостей правової регламентації та здійснення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності у скандинавських країнах, зокрема у Данії, Королівстві Норвегія та Королівстві Швеція, використано прийоми логіки, методологію порівняльного правознавства та цивілізаційний науковий підхід (підрозділ 3.3). Для узагальнення адміністративно-правових засад регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в країнах Близького та Далекого Сходу використано системний метод, методологію порівняльного правознавства, а також цивілізаційний та телеологічний наукові підходи (підрозділ 3.4).

З метою формування концепції багаторівневого позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності, а також визначення її теоретико-правових засад та перспектив розвитку в Україні використано прийоми логічного методу, системний метод, метод юридичного моделювання, а також антропоцентричний, телеологічний, інструментальний та синергетичний наукові підходи (підрозділ 4.1). Для характеристики теоретико-правової моделі превентивного позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності використано прийоми логіки, метод юридичного моделювання, а також інструментальний та синергетичний наукові підходи (підрозділ 4.2). З метою визначення особливостей здійснення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері

підприємництва в умовах дії правового режиму воєнного стану використано метод порівняння, системний та структурно-функціональний методи, метод юридичного моделювання та синергетичний науковий підхід (підрозділ 4.3). Для визначення перспективних напрямів удосконалення механізмів позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності використано прийоми логіки, системний метод, метод юридичного моделювання, інструментальний та синергетичний наукові підходи (підрозділ 4.4).

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані Верховною Радою України, кодекси та закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, правові позиції (висновки) Верховного Суду, підзаконні нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади, спільні накази органів публічної адміністрації та акти органів місцевого самоврядування.

Емпіричною базою дисертації є дані, акумульовані Державною регуляторною службою України, Національним банком України, Державною службою статистики України, а також правова публіцистика, довідкові та енциклопедичні видання, матеріали соціологічних досліджень тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у юридичній науці комплексних досліджень позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні, у якому не лише розкрито особливості адміністративно-правового регулювання у вказаній сфері суспільних відносин, а й наведено ґрунтовний аналіз теоретичних і методологічних засад побудови та функціонування механізму позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в умовах євроінтеграції та цифровізації з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду й міжнародних стандартів. Унаслідок здійсненого дослідження сформульовано низку положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем, зокрема:

уперше:

– сформульовано авторське визначення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності, під яким пропонується розуміти здійснювану поза межами судового провадження, на правових засадах, багаторівневу діяльність уповноважених органів публічної влади, незалежних контрольних інституцій та суб'єктів громадянського суспільства, зміст якої становлять спостереження, перевірка й оцінювання рішень, дій та бездіяльності суб'єктів публічного адміністрування, а також процедур підготовки, прийняття і реалізації їхніх рішень у сфері підприємництва щодо відповідності вимогам законності, обґрунтованості, пропорційності та належного адміністрування, із застосуванням або ініціюванням у межах відповідних повноважень і прав заходів реагування, спрямованих на запобігання, виявлення й усунення порушень, їх причин та наслідків, захист і відновлення прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, забезпечення прозорості, підзвітності й

ефективності публічного адміністрування та балансу публічних і приватних інтересів;

– виокремлено характерні ознаки позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності, до яких віднесено: здійснення уповноваженими суб'єктами поза межами судочинства; поєднання превентивної та відновлювальної спрямованості; процедурну гнучкість у межах установлених законом повноважень; можливість оперативного виявлення порушень та ініціювання або забезпечення їх усунення; спрямованість на забезпечення законності, захист прав суб'єктів господарювання та зменшення неправомірного адміністративного тиску на бізнес; відмінність позасудового контролю від судового суб'єктним складом, процедурними формами та правовими наслідками контрольної діяльності, а також можливістю її здійснення без застосування складних судових процедур;

– запропоновано розглядати сучасну систему позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні як багаторівневу структуру, що включає діяльність спеціалізованих органів державного контролю, регуляторних інституцій, органів фінансового аудиту, антимонопольного контролю, а також інститутів захисту прав підприємців, з одночасною констатацією того факту, що ефективність цієї системи значною мірою обмежується фрагментарністю законодавчого регулювання, недостатньою координацією між контрольними органами та обмеженістю повноважень окремих інституцій щодо реагування на порушення прав суб'єктів господарювання;

– обґрунтовано, що одним із ключових напрямів модернізації системи позасудового контролю є її цифровізація, що передбачає широке використання інформаційно-аналітичних систем, технології штучного інтелекту для моніторингу економічних процесів та аналізу діяльності органів публічної адміністрації і суб'єктів господарювання у вказаній сфері суспільних відносин, причому цифровізація має поєднуватися із запровадженням ризик-орієнтованого нагляду та автоматизованого аналізу даних, що дозволить істотно підвищити ефективність контрольної діяльності, зменшити корупційні ризики та забезпечити прозорість державного управління;

– до ключових напрямів реформування системи позасудового контролю віднесено інституційне зміцнення органів, що здійснюють контрольні функції у сфері підприємницької діяльності, зокрема: законодавче закріплення та розширення повноважень інституту бізнес-омбудсмена, який виконує функцію незалежного посередника між бізнесом і державою; нормативну деталізацію аналітичних функцій Державної регуляторної служби; розвиток системи превентивного фінансового аудиту у діяльності Державної аудиторської служби, а також підвищення ефективності антимонопольного контролю за діяльністю органів публічної влади;

удосконалено:

– наукові підходи до розуміння механізмів взаємодії між державою, бізнесом та громадянським суспільством, які повинні включати обов'язкове залучення представників бізнес-асоціацій, експертних організацій та громадських інституцій до процесу формування державної політики у сфері підприємництва, що сприятиме підвищенню якості регуляторних рішень та забезпеченню балансу між інтересами держави та бізнесу;

– наукові підходи до розуміння та класифікації системи суб'єктів здійснення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності, ключовим засобом удосконалення діяльності яких названо подальшу цифровізацію шляхом упровадження автоматизованих інформаційних систем з використанням технології штучного інтелекту, що дозволить здійснювати контроль за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в автоматичному режимі з обов'язковою перевіркою результатів у режимі онлайн уповноваженими суб'єктами владних повноважень за участю представників бізнес-асоціацій, експертних організацій та громадських інституцій;

– положення про систему адміністративно-правових засобів позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності, які за функціональним призначенням класифіковано на превентивні, спрямовані на запобігання порушенням; діагностичні – на встановлення порушень; коригувальні – на усунення недоліків управлінської діяльності; відновлювальні – на поновлення порушених прав суб'єктів підприємництва; та юрисдикційні – на вирішення питань юридичної відповідальності, що дає змогу диференціювати порядок їх використання та застосування для підвищення ефективності публічного управління у сфері підприємницької діяльності;

набули подальшого розвитку:

– узагальнення досвіду теоретико-методологічного та адміністративно-правового забезпечення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в зарубіжних країнах (включаючи правове регулювання використання інформаційних технологій), серед яких особливу увагу приділено позитивному досвіду Сполучених Штатів Америки, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Держави Ізраїль, Японської Держави, Китайської Народної Республіки та країн Європейського Союзу, оскільки механізми контролю діяльності органів публічної адміністрації у вказаних країнах демонструють високий рівень організації (включаючи адміністративно-правове забезпечення), автоматизації (цифровізації) та відповідності світовим стандартам;

– систематизація історіографії дослідження проблематики позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності з метою впорядкування доктринальної основи для формулювання конкретних науково обґрунтованих пропозицій щодо

вдосконалення чинного адміністративного законодавства, а також національного законодавства у вказаній сфері суспільних відносин;

– науково обґрунтовані положення щодо необхідності диференційованого посилення адміністративної відповідальності за невиконання законних приписів органів державного нагляду (контролю) у період дії правового режиму воєнного стану з урахуванням характеру порушення, його наслідків та вимог пропорційності адміністративних стягнень шляхом внесення відповідних змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дослідженні доктринальні положення, узагальнення, науково обґрунтовані висновки та пропозиції мають загальнотеоретичне й прикладне значення для доктрини адміністративного права, законотворчої і нормотворчої діяльності та юридичної практики у сфері позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. Результати дослідження можуть бути використані в таких напрямах:

– *науково-дослідній сфері* – для розроблення актуальних напрямів удосконалення теоретико-методологічних і правових засад функціонування механізму позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в умовах цифровізації публічного управління та економіки, а також для вивчення відповідних правових механізмів на загальнотеоретичному рівні й у межах інших галузей права;

– *правотворчій діяльності* – для розроблення пропозицій щодо внесення змін до адміністративного та адміністративно-деліктного законодавства;

– *правозастосовній діяльності* – для поліпшення й удосконалення практики позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності;

– *навчальному процесі* – для підготовки підручників, посібників та інших навчально-методичних матеріалів зі спеціальностей «Адміністративне право», «Інформаційне право», а також під час викладання відповідних дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Основні положення й висновки дисертації розроблено автором самостійно з використанням новітніх досягнень вітчизняної науки адміністративного права та робіт зарубіжних учених-адміністративістів. Усі положення й висновки, викладені в дисертації, ґрунтуються на власних дослідженнях автора.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, що містяться в роботі, оприлюднені на 10 науково-практичних конференціях, зокрема: «Current Challenges in the Development of Law and Public Management and Administration» (м. Рига, Латвійська Республіка, 4–5 березня 2026 р.); «Advances in law: the view of domestic and foreign scholars» (м. Рига, Латвійська Республіка, 3–4 жовтня 2024 р.); «European Integration as a Factor in the Renewal of Legal Science in Ukraine» (м. Рига, Латвійська Республіка, 16–17 квітня 2026 р.); «Modern Achievements in Legal Science and Practice» (м. Рига, Латвійська Республіка, 19–20 березня 2025 р.); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р.);

«Права людини та публічне врядування» (м. Чернівці, 30 травня 2025 р.); «Theoretical foundations of law, public management and practice of their application» (м. Рига, Латвійська Республіка, 25–26 грудня 2024 р.); «Functioning of Legal Science in the Modern Context» (м. Рига, Латвійська Республіка, 18–19 вересня 2025 р.); «Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період» (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 10 жовтня 2025 р.); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 5 грудня 2025 р.).

Публікації. Основні положення роботи знайшли відображення в 21 науковій статті, з яких 3 статті опубліковані в наукових зарубіжних виданнях, що включені до наукометричних баз Scopus і Web of Science, та 18 статей – у періодичних виданнях України, що визнані як фахові з юридичних дисциплін, а також у 10 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що містять чотирнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 414 сторінок, у тому числі основного тексту – 319 сторінок. Список використаних джерел налічує 378 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність вибраної теми дисертації, висвітлено її зв'язок із науковими програмами, планами й темами, проаналізовано загальний стан наукової розробленості теми; визначено мету і завдання дослідження, сформульовано об'єкт і предмет, названо основні методологічні підходи до дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, а також наведено відомості про апробацію і публікацію результатів дослідження, його структуру.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні» складається з трьох підрозділів.

У ***підрозділі 1.1 «Історіографія проблематики правового регулювання контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності»*** встановлено, що наукове осмислення досліджуваної проблематики розвивалося у взаємозв'язку з опрацюванням питань державного контролю, адміністративної процедури та правового забезпечення підприємництва. Простежено зміщення дослідницьких акцентів від організації владного впливу на господарські відносини до гарантування прав підприємців у взаємодії з адміністративними органами. Розглянуто значення відповідних праць для пояснення підконтрольності самої публічної адміністрації.

Проаналізовано доктринальні підходи до співвідношення контролю й нагляду, адміністративного оскарження та інших способів забезпечення законності. Окрему увагу приділено дослідженням громадської участі, юридичної відповідальності та принципів належного адміністрування. Через зіставлення предмета і спрямованості наукових праць окреслено питання, що потребують спільного розгляду в межах дослідження позасудового захисту підприємництва.

У ***підрозділі 1.2 «Методологія дослідження позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності»*** охарактеризовано пізнавальні можливості методологічного інструментарію стосовно окремих завдань дисертації. Розкрито способи дослідження суперечностей між владним регулюванням підприємництва та необхідністю обмеження адміністративного втручання, аналізу нормативного матеріалу, зіставлення контрольних процедур і моделювання їх удосконалення. Увагу зосереджено на узгодженні вибраних методів із правовою природою досліджуваних відносин.

Висвітлено застосування історико-правового, цивілізаційного, телеологічного й антропологічного підходів до пояснення походження, цільового призначення та соціальної зумовленості позасудового контролю. Розглянуто можливості інструментального та синергетичного осмислення взаємодії контрольних засобів. Показано, як поєднання цих підходів дозволяє зіставляти нормативну побудову контрольних процедур з умовами їх практичного використання підприємцями.

У ***підрозділі 1.3 «Історія становлення та розвитку адміністративно-правового регулювання контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні»*** основну увагу зосереджено на історичних змінах способів перевірки адміністративної діяльності та правового становища особи у відносинах із владою. Розглянуто передумови формування контрольних механізмів на українських землях, особливості адміністративної підлеглості, практики звернень до владних органів і відомчого контролю. Відповідні процеси висвітлено у зв'язку зі змінами державного устрою та організації економічних відносин.

Досліджено розвиток правового регулювання після проголошення незалежності України, зокрема становлення гарантій підприємницької свободи, регуляторної політики та процедур оскарження. Простежено вплив дерегуляції, європейської інтеграції і запровадження загальної адміністративної процедури на зміст підконтрольності публічної адміністрації. Історичний матеріал використано для пояснення співіснування успадкованих управлінських практик і нових правозахисних механізмів.

Розділ 2 «Сучасний стан адміністративно-правового регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні» складається з трьох підрозділів.

У ***підрозділі 2.1 «Адміністративно-правові засади побудови системи контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні»*** доведено, що з'ясування правових засад відповідної системи потребує співвіднесення конституційних гарантій підприємництва з правилами здійснення конкретних адміністративних повноважень. Проаналізовано нормативне забезпечення внутрішньоадміністративного перегляду, регуляторної діяльності, фінансового й антимонопольного контролю. Розглянуто правові межі участі відповідних інституцій у перевірці діяльності публічної адміністрації.

Окремо висвітлено європейські вимоги до організації контрольних процедур і становища їх учасників. Досліджено значення мотивування адміністративних рішень, доступу до матеріалів справи, дотримання строків та неупередженого розгляду звернень. Через аналіз цих вимог розкрито зв'язок між нормативним закріпленням контрольних повноважень і процедурними умовами захисту підприємницьких прав.

У ***підрозділі 2.2 «Механізм контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні»*** встановлено, що дослідження контрольного механізму передбачає з'ясування способів практичної взаємодії його учасників та використання ними передбачених правом інструментів. Розглянуто компетенцію контрольних інституцій, особливості адміністративного оскарження й інформаційно-аналітичного забезпечення їхньої діяльності. Зіставлено можливості різних засобів контролю залежно від характеру адміністративного рішення та потреб захисту підприємця.

Значну увагу приділено участі громадських організацій, підприємницьких об'єднань і експертного середовища. Проаналізовано діяльність громадських рад, проведення консультацій та громадської експертизи, а також аналітичну роботу Офісу ефективного регулювання. Розглянуто спробу законодавчого впорядкування громадського контролю та дискусійні питання щодо кола його суб'єктів, меж їхніх можливостей і юридичного значення результатів контрольної діяльності.

У ***підрозділі 2.3 «Актуальні питання контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні»*** на підставі проведеного аналізу вказано, що проблеми здійснення позасудового контролю проявляються як у нормативній організації, так і в повсякденній адміністративній практиці. Досліджено вплив широти адміністративного розсуду, перетину компетенції органів та особливостей розгляду скарг на можливості підприємців захищати свої інтереси. Розглянуто взаємозалежність правової визначеності контрольних процедур і передбачуваності владного втручання.

Окремо опрацьовано питання професійної підготовки посадових осіб, правової культури учасників контрольних відносин та доступності інформації про адміністративну діяльність. Проаналізовано можливості електронної взаємодії й використання штучного інтелекту для опрацювання контрольної

інформації. Технологічні зміни розглянуто у зв'язку з потребою належного правового врегулювання їх застосування.

Розділ 3 «Зарубіжний досвід правового регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності» складається з чотирьох підрозділів.

У ***підрозділі 3.1 «Адміністративно-правове регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в країнах-членах Європейського Союзу: позитивний досвід для України»*** вказано, що ключову роль у порівняльному дослідженні відіграє з'ясування способів поєднання адміністративного перегляду з незалежними формами захисту підприємницьких інтересів. На прикладі Федеративної Республіки Німеччина та Французької Республіки розглянуто різні підходи до процедурного впорядкування контролю й організації спеціалізованих інституцій. Проаналізовано місце позасудових механізмів у взаємодії підприємця з адміністративним органом.

Зіставлено німецьку практику правового оформлення внутрішньоадміністративного перегляду та французький досвід використання омбудсменських і посередницьких інструментів. Увагу приділено порядку розгляду заперечень, поясненню мотивів владних рішень та можливостям урегулювання конфліктів. Перспективи врахування цього досвіду розглянуто з позицій сумісності відповідних механізмів з українською адміністративно-правовою системою.

У ***підрозділі 3.2 «Особливості адміністративно-правового регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності у Сполучених Штатах Америки та у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії»*** обґрунтовано, що порівняння американського та британського досвіду потребує врахування особливостей організації регуляторної діяльності в кожній державі. Стосовно Сполучених Штатів Америки досліджено участь заінтересованих осіб у підготовці регуляторних рішень, перевірку їх обґрунтованості, діяльність незалежних контрольних підрозділів та альтернативні способи врегулювання адміністративних спорів.

Британський досвід розкрито через аналіз стандартів діяльності регуляторів, парламентського омбудсменського контролю та забезпечення доступу до офіційної інформації. Зіставлено способи розгляду індивідуальних скарг і дослідження адміністративних практик, що створюють перешкоди для підприємництва. Особливу увагу приділено тому, як вимоги до повсякденної роботи адміністрації доповнюють спеціальні процедури перевірки її рішень.

У ***підрозділі 3.3 «Позасудовий контроль за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності у скандинавських країнах (Данії, Королівстві Норвегія, Королівстві Швеція)»*** на підставі проведеного аналізу вказано, що особливості скандинавського досвіду розкриваються через взаємозв'язок адміністративної процедури, омбудсменської практики та усталених вимог до поведінки посадових осіб.

Досліджено правові засади розгляду скарг, перевірки належності адміністрування й доступу до офіційних документів у кожній із зазначених держав.

Розглянуто значення цифрових сервісів для документування взаємодії бізнесу з адміністрацією та простежуваності її дій. Поряд із нормативними й організаційними характеристиками проаналізовано роль правової культури, адміністративної дисципліни та довіри до публічних інституцій. Це дозволило розкрити умови функціонування контрольних механізмів, які необхідно враховувати під час оцінювання можливостей використання скандинавського досвіду в Україні.

У ***підрозділі 3.4 «Адміністративно-правові засади регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в країнах Близького та Далекого Сходу»*** охарактеризовано організаційні й правові особливості відповідних механізмів у Королівстві Саудівська Аравія, Об'єднаних Арабських Еміратах та Державі Ізраїль. Розглянуто співвідношення економічного регулювання, антикорупційного нагляду, державного аудиту й розгляду скарг. Увагу приділено відмінностям у спеціалізації контрольних інституцій та їхньої взаємодії з органами, які забезпечують адміністративне обслуговування підприємництва.

Досвід Держави Японія, Республіки Корея та Китайської Народної Республіки проаналізовано з урахуванням впливу правових традицій і сучасної технологічної трансформації. Висвітлено особливості консультаційного врегулювання конфліктів, цифрового опрацювання звернень та адміністративного перегляду. Порівняння проведено з розмежуванням функціонально корисних інструментів і політико-правових умов, що визначають специфіку їх застосування.

Розділ 4 «Актуальні напрями удосконалення правового регулювання та організації позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У ***підрозділі 4.1 «Концепція багаторівневого позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності: теоретико-правові засади та перспективи розвитку в Україні»*** доведено, що дослідження багаторівневості передбачає перехід від відокремленої характеристики контрольних інституцій до аналізу зв'язків між ними. Розглянуто співвідношення внутрішнього перегляду адміністративних рішень із зовнішнім оцінюванням діяльності органів влади. Увагу зосереджено на функціональному призначенні різних учасників контролю та можливостях взаємного доповнення їхньої діяльності.

Проаналізовано місце спеціалізованих органів, підприємницьких об'єднань, парламентських і міжнародних механізмів у забезпеченні підконтрольності адміністрації. Розкрито значення адміністративного оскарження як засобу безпосереднього реагування на спірні рішення та дії. Перспективи розвитку

відповідної концепції висвітлено через питання узгодженості контрольного впливу й організаційного забезпечення взаємодії його учасників.

У ***підрозділі 4.2 «Теоретико-правова модель превентивного позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності»*** обґрунтовано, що дослідження превентивного контролю потребує звернення до процесу формування адміністративного рішення та обставин виникнення конфлікту між владою і підприємцем. Зіставлено особливості контрольного впливу до та після порушення права. Розглянуто зв'язок розвитку превентивних процедур із сервісною спрямованістю публічного адміністрування та практикою попередження посадових правопорушень.

Проаналізовано можливості консультацій, громадської експертизи, оцінювання регуляторного впливу та цифрового моніторингу на етапі підготовки управлінських рішень. Діяльність бізнес-омбудсмена розглянуто в аспекті опрацювання причин повторюваних звернень підприємців. Увагу приділено використанню отриманої інформації для своєчасного коригування адміністративної практики.

У ***підрозділі 4.3 «Особливості здійснення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємництва в умовах дії правового режиму воєнного стану»*** на підставі проведеного аналізу вказано, що воєнні умови змінюють організаційні можливості контрольної діяльності та характер взаємодії держави з підприємницьким середовищем. Досліджено зміни режиму проведення перевірок, особливості податкового контролю й наслідки спрощення окремих адміністративних процедур. Відповідні заходи розглянуто у зв'язку з підтриманням господарської активності та забезпеченням нагальних державних потреб.

Окремо висвітлено функціонування громадських рад, експертних організацій і механізмів антикорупційного контролю за обмежених можливостей звичайної адміністративної взаємодії. Проаналізовано участь Офісу ефективного регулювання в опрацюванні регуляторних проблем воєнного часу. Увагу зосереджено на змінах умов підконтрольності посадових осіб та збереженні доступних каналів представництва підприємницьких інтересів.

У ***підрозділі 4.4 «Перспективні напрями удосконалення механізмів позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності»*** визначено коло нормативних та організаційних питань, від узгодженого вирішення яких залежить подальший розвиток відповідних механізмів. Розглянуто можливості вдосконалення адміністративного оскарження, медіації, відшкодування завданої підприємцям шкоди та правового забезпечення діяльності бізнес-омбудсмена. Проаналізовано напрями зміни контрольної практики у сферах державного аудиту, регуляторної політики й захисту конкуренції.

Самостійний аспект дослідження становить правове забезпечення цифрових контрольних процедур. Опрацьовано питання електронного документообігу, цифрової ідентифікації, інтеграції інформаційних ресурсів та застосування алгоритмічного аналізу, зокрема великих мовних моделей. Увагу приділено співвідношенню аналітичних можливостей таких технологій із вимогами захисту даних, пояснюваності результатів, перевірки їх уповноваженою особою та збереження можливості оскарження.

ВИСНОВКИ

У дослідженні на основі комплексного аналізу теоретичних напрацювань у сфері публічного управління та адміністрування, адміністративного та інформаційного права, положень чинного національного законодавства, а також адміністративної практики його реалізації здійснено теоретичне узагальнення, а також сформульовано науково обґрунтовані висновки і практичні рекомендації, які розв'язують наукову проблему щодо вдосконалення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні. За результатами дослідження сформульовано такі висновки:

1. Встановлено, що систематизація історіографії досліджуваної проблематики засвідчила поступове розширення наукового розуміння контролю: від засобу забезпечення внутрішньої дисципліни державного апарату до самостійної гарантії прав приватних осіб у відносинах із публічною владою. У розвитку наукових підходів запропоновано умовно виокремити управлінсько-ієрархічний період, що переважав до відновлення незалежності України; правозахисний період 1991–2003 рр., що пов'язаний із переосмисленням призначення адміністративного права та утвердженням свободи підприємництва; процедурно-регуляторний період 2004–2013 рр., упродовж якого посилилася увага до адміністративних процедур, регуляторної політики та обмеження надмірного втручання держави; інтеграційно-цифровий період із 2014 р., характерними ознаками якого стали дослідження незалежних механізмів захисту бізнесу, належного адміністрування, громадської участі та цифрової підзвітності влади.

Межі зазначених періодів відображають зміну провідних дослідницьких акцентів і не виключають співіснування різних наукових підходів. Встановлено, що, попри значний обсяг напрацювань із питань контролю, адміністративного оскарження та захисту підприємництва, не досить розробленими залишаються взаємозв'язки між окремими контрольними інституціями, способи запобігання неправомірним адміністративним рішенням та критерії оцінювання результативності позасудового захисту. Саме ці прогалини зумовлюють необхідність комплексного дослідження відповідного інституту.

2. Визначено, що методологія дослідження позасудового контролю має ґрунтуватися на взаємопов'язаному використанні філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Діалектичний метод дозволяє розкрити суперечності між потребою владного впорядкування підприємницьких відносин і необхідністю обмеження адміністративного втручання; системний та структурно-функціональний методи – встановити склад контрольного механізму, компетенцію його учасників і характер їхньої взаємодії; формально-юридичний і порівняльно-правовий методи – виявити нормативні неузгодженості та визначити можливості адаптації зарубіжного досвіду; юридичне моделювання – сформувати перспективні конструкції багаторівневого і превентивного контролю.

Історико-правовий, цивілізаційний, антропоцентричний, аксіологічний, телеологічний, інструментальний та синергетичний підходи забезпечують розгляд цього інституту в єдності його історичних передумов, ціннісного змісту, практичного призначення та взаємозв'язків із суспільним середовищем. Особливе значення має інструментальний підхід, відповідно до якого контрольні процедури оцінюються за їхньою здатністю забезпечувати правомірність діяльності адміністрації, своєчасно відновлювати права підприємців і запобігати повторенню порушень. Методологічним орієнтиром дослідження визначено поєднання юридичної обґрунтованості контрольних засобів із їхньою доступністю, пропорційністю та практичною результативністю.

3. Запропоновано періодизацію становлення адміністративно-правового регулювання позасудового контролю, критеріями якої є характер підконтрольності влади, правове становище підприємця та ступінь процедурної визначеності захисту його інтересів. Перший період, до 1917 р., характеризується формуванням передумов такого контролю в межах імперських правопорядків, переважанням адміністративної підлеглості та звернень до вищої влади. Другий період, 1917–1921 рр., охоплює спроби створення власних національних інституцій управління і контролю в умовах українського державотворення. Третій період, від утвердження радянської влади до 1991 р., визначається домінуванням відомчого, партійного та державного контролю, орієнтованого передусім на виконання управлінських приписів, а не на захист підприємницької автономії. Територіальні й часові межі поширення відповідних правових режимів на українських землях при цьому не були однаковими. Четвертий період, 1991–2003 рр., пов'язаний із формуванням конституційних і законодавчих гарантій підприємництва, розвитком антимонопольних та омбудсменських механізмів. П'ятий період, 2004–2013 рр., характеризується процедурною спеціалізацією контролю, розвитком регуляторної політики, дозвільних механізмів та гарантій законності перевірочної діяльності. Шостий період, 2014–2021 рр., охоплює інституційне оновлення позасудового захисту, становлення бізнес-омбудсменського механізму, посилення антикорупційного складника та цифровізації. Сьомий період, із 2022 р., визначається поєднанням адаптації контролю до воєнного стану, законодавчого впорядкування загальної адміністративної процедури та поглиблення євроінтеграційних перетворень.

Загальна спрямованість цієї еволюції полягає у переході до юридично гарантованої підзвітності публічної адміністрації, за якої підприємець набуває реальних можливостей впливати на правомірність владних рішень.

4. Адміністративно-правові засади побудови системи позасудового контролю систематизовано в межах ціннісно-принципового, компетенційного, процедурного та гарантійного блоків. Перший охоплює верховенство права, законність, правову визначеність, пропорційність, неупередженість, відкритість і підзвітність; другий – нормативне розмежування повноважень контрольних інституцій та меж їхнього втручання; третій – правила ініціювання контролю, дослідження обставин, участі заінтересованих осіб, прийняття та виконання рішень; четвертий – засоби забезпечення незалежності, доступності захисту й відповідальності за неналежне здійснення публічних повноважень.

Позасудовий контроль визначено як юридично впорядковану багаторівневу діяльність уповноважених публічних інституцій і суб'єктів громадянського суспільства з перевірки та оцінювання рішень, дій, бездіяльності й управлінських процедур у сфері підприємництва, спрямовану на попередження та усунення порушень, відновлення прав підприємців і забезпечення належного адміністрування шляхом застосування або ініціювання відповідних заходів реагування. Його визначальною ознакою є спрямованість на діяльність носіїв публічних повноважень. Державні перевірки підприємців пов'язані з предметом такого контролю тією мірою, якою оцінюються законність їх призначення, порядок проведення, обґрунтованість результатів і поведінка посадових осіб.

5. Механізм позасудового контролю охарактеризовано як узгоджену сукупність суб'єктів, правових засобів, процедур та інформаційних зв'язків, за допомогою яких нормативні гарантії підконтрольності адміністрації реалізуються у практичних відносинах із бізнесом. Його суб'єктний склад охоплює органи внутрішньоадміністративного перегляду, спеціалізовані регуляторні та контрольні інституції, бізнес-омбудсменський механізм, парламентські й антикорупційні інституції, а також громадські об'єднання та професійні організації підприємців. При цьому компетенція кожного учасника визначає допустимі форми його впливу: ухвалення обов'язкового рішення, внесення рекомендації, ініціювання перевірки, проведення громадського моніторингу або звернення до компетентного органу.

Систему адміністративно-правових засобів становлять адміністративне оскарження, перегляд адміністративних актів, регуляторна експертиза, аудит, антикорупційне оцінювання, консультації, інформаційні запити, громадська експертиза та цифровий моніторинг. Дієвість механізму забезпечується завершеним циклом контрольного впливу, який охоплює отримання інформації, оцінювання правомірності, прийняття заходів реагування, перевірку їх виконання та усунення причин повторюваних порушень. Результатом контролю має визнаватися фактичне виправлення адміністративної практики, а не лише оформлення підсумкового документа.

6. Визначено, що актуальні проблеми позасудового контролю зосереджені у площині фрагментарності нормативного регулювання, недостатньої координації інституцій, організаційної залежності окремих процедур розгляду скарг, неоднакової доступності захисту та слабкості контролю за виконанням прийнятих рішень. Додатковими чинниками є формальний характер окремих консультацій із бізнесом, неповнота інформації про адміністративну практику та відсутність належного зв'язку між розглядом індивідуальних скарг і виправленням системних управлінських недоліків. Обґрунтовано необхідність оцінювати результативність позасудового контролю за строками фактичного поновлення прав, часткою виконаних рішень і рекомендацій, повторюваністю однотипних порушень, витратами підприємця на захист та доступністю процедур для малого бізнесу. Запропоновано запровадити регулярне узагальнення причин задоволення скарг із підготовкою обов'язкових для розгляду відповідними органами планів коригувальних заходів. Узагальнені результати такого аналізу мають оприлюднюватися зі збереженням установлених законом обмежень доступу до інформації та використовуватися для перегляду адміністративних процедур, навчання посадових осіб і вдосконалення нормативного регулювання.

7. Узагальнення досвіду держав-членів Європейського Союзу, насамперед Федеративної Республіки Німеччина та Французької Республіки, дозволило визначити взаємодоповнюючі напрями розвитку української системи позасудового контролю. Із німецького досвіду доцільно використати процедурну послідовність адміністративного перегляду, перевірку не лише формальної законності, а й належного використання адміністративного розсуду, а також практичне забезпечення права підприємця бути вислуханим і отримати мотивовану відповідь на істотні доводи. В Україні відповідні гарантії потребують передусім послідовного застосування та організаційного забезпечення. Із французького досвіду доцільно адаптувати спеціалізоване посередництво у відносинах підприємців із публічним сектором, зокрема щодо виконання публічних контрактів, затримок платежів і комунікаційних перешкод. Для цього запропоновано конкретизувати у Законі України «Про медіацію» особливості участі публічних органів у врегулюванні спорів із підприємцями, визначивши межі допустимих домовленостей, повноваження представників органу та гарантії захисту публічного інтересу. Примирення не повинно передбачати відступу від обов'язкових законодавчих вимог або позбавляти підприємця можливості адміністративного чи судового захисту.

8. Визначено, що порівняльне осмислення американського та британського підходів дозволило виокремити інструменти посилення процедурної підзвітності регуляторів. Із досвіду Сполучених Штатів Америки доцільно адаптувати обов'язок адміністративного органу змістовно реагувати на істотні зауваження до проєктів регуляторних актів, поглиблене оцінювання впливу регулювання на малий бізнес, перевірку обґрунтованості інформаційних вимог до підприємців та функціональні гарантії незалежності внутрішніх аудиторських підрозділів. В українських умовах це передбачає вдосконалення

Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» шляхом запровадження таблиці розгляду пропозицій із мотивами їх урахування або відхилення, яка буде офіційно оприлюднюватися, а також посилення вимог до обґрунтування необхідності запровадження нових обов'язків щодо подання звітності.

Із британського досвіду доцільно запозичити практику публічних стандартів діяльності регуляторів, зрозумілого розмежування обов'язкових вимог і рекомендацій, доступного пояснення способів оскарження та організаційного відокремлення перегляду від посадових осіб, чиї рішення оскаржуються. Реалізація цього підходу можлива через затвердження Кабінетом Міністрів України типового стандарту взаємодії контрольних органів із суб'єктами господарювання, який визначатиме вимоги до консультацій, повідомлень, обґрунтування контрольних заходів і розгляду скарг. Такий стандарт має конкретизувати законодавчі гарантії та слугувати критерієм оцінювання якості адміністративної діяльності.

9. Встановлено, що дослідження скандинавських моделей засвідчило значення поєднання незалежного омбудсменського контролю, відкритості адміністративної інформації, належного документування управлінських дій і доступної цифрової взаємодії. Із данського досвіду доцільно адаптувати систематичне використання омбудсменських висновків для вдосконалення практики адміністративних органів та регулярне оприлюднення узагальнених стандартів належного адміністрування. Із норвезького досвіду перспективним є розвиток інтегрованого електронного середовища взаємодії бізнесу з державою, у якому подання документів, повідомлення, перебіг провадження та його результати утворюють доступну учасникові електронну історію справи. Зі шведського досвіду доцільно використати підхід до доступності офіційних документів як передумови громадського контролю та персональної підзвітності посадових осіб. Для України запропоновано поєднати такі інструменти через удосконалення законів України «Про адміністративну процедуру» та «Про доступ до публічної інформації»: деталізувати доступ учасника до електронних матеріалів власної справи, запровадити оприлюднення знеособлених узагальнень практики розгляду підприємницьких скарг і визначити порядок повідомлення про заходи, вжиті за результатами системних рекомендацій. Відкритість при цьому має узгоджуватися із захистом персональних даних, комерційної таємниці та безпеково-чутливої інформації.

10. Зазначено, що узагальнення досвіду країн Близького та Далекого Сходу дозволило встановити доцільність вибіркового запозичення функціональних рішень з урахуванням відмінностей правових систем. Із досвіду Держави Ізраїль перспективним є поєднання незалежного аудиту, розгляду індивідуальних скарг і парламентського реагування на системні адміністративні недоліки; Об'єднаних Арабських Еміратів – інтеграція дозвільних сервісів, відстеження строків і персоніфікація відповідальності за проходження адміністративних процедур; Королівства Саудівська Аравія – координація регуляторних та антикорупційних інституцій під час усунення перешкод підприємництву. Для України відповідні

запозичення доцільно реалізувати через обмін узагальненою інформацією між контрольними органами, спільне визначення системних ризиків та контроль виконання узгоджених коригувальних заходів без необґрунтованого об'єднання різних владних повноважень.

Із японського досвіду доцільно адаптувати доступні консультаційні й примирні механізми раннього врегулювання адміністративних конфліктів; із південнокорейського – єдиний цифровий канал подання та маршрутизації скарг, автоматичне відстеження строків і використання узагальнених даних для виявлення повторюваних порушень. Китайський досвід може бути врахований у частині організаційної дисципліни реагування на скарги та персоніфікації відповідальності за незаконні адміністративні бар'єри. Водночас запозичення будь-яких інструментів має підпорядковуватися вимогам верховенства права, пропорційності, незалежного перегляду й належного захисту прав усіх учасників провадження. Пріоритетним результатом такої адаптації визначено підвищення передбачуваності адміністративної поведінки та доступності захисту підприємців.

11. Сформовано концепцію багаторівневого позасудового контролю як взаємопов'язаної системи гарантій правомірності публічного адміністрування у сфері підприємництва. Її структуру становлять первинний, або внутрішньоадміністративний, рівень, що забезпечує самоконтроль і перегляд адміністративних рішень; інституційний, або зовнішньоадміністративний, рівень спеціалізованого контролю та незалежного посередництва; громадський рівень моніторингу, експертизи й представництва підприємницьких інтересів; парламентсько-антикорупційний рівень виявлення системних недоліків і забезпечення підзвітності; міжнародний рівень зовнішнього оцінювання, моніторингу виконання зобов'язань та впровадження стандартів належного адміністрування. Взаємодія зазначених рівнів має ґрунтуватися на розмежуванні компетенції, взаємному доповненні контрольних засобів, інформаційній узгодженості та недопущенні дублювання процедур. Багаторівневість не передбачає обов'язкового послідовного проходження підприємцем усіх контрольних інституцій, а забезпечує можливість використання належного засобу захисту залежно від характеру порушення. Міжнародний рівень при цьому виконує переважно моніторингову та стандартотворчу функції й не становить універсальної інстанції перегляду індивідуальних адміністративних актів.

Для законодавчого забезпечення запропонованої концепції обґрунтовано доцільність доповнення положень Закону України «Про адміністративну процедуру», що регулюють адміністративне оскарження, гарантіями функціональної самостійності осіб, які розглядають скаргу, зокрема забороною надання їм вказівок щодо результату її вирішення посадовими особами, рішення, дії або бездіяльність яких оскаржуються, та обов'язком фіксувати спроби такого втручання. Запропоновано деталізувати вимоги до рішення за скаргою, передбачивши зазначення конкретних дій, необхідних для поновлення порушеного права, строків їх виконання та відповідального органу; закріпити

обов’язок повідомляти скаржника про фактичне виконання рішення і право звертатися до органу розгляду скарги із заявою про його невиконання. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» доцільно доповнити положеннями про обов’язкове узагальнення встановлених за результатами оскарження порушень у діяльності контрольних органів, підготовку планів їх усунення та перевірку виконання таких планів уповноваженим органом у межах його компетенції. У Законі України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» запропоновано передбачити обов’язок регуляторного органу проводити додаткове відстеження результативності регуляторного акта за наявності підтверджених системних порушень прав підприємців, пов’язаних із його застосуванням, та ухвалювати мотивоване рішення щодо необхідності його перегляду. Законодавче оформлення статусу бізнес-омбудсмена має передбачати прозорий порядок призначення, вичерпні підстави дострокового припинення повноважень, гарантії організаційної незалежності, право отримувати необхідні для розгляду скарг документи з дотриманням установленого режиму інформації, а також обов’язок органів публічного адміністрування протягом тридцяти календарних днів повідомляти про заходи реагування на його рекомендації або надавати мотивовані заперечення. Обов’язковість розгляду рекомендацій має поєднуватися зі збереженням їхньої правової природи та не означати наділення бізнес-омбудсмена повноваженнями скасовувати адміністративні акти.

12. Обґрунтовано теоретико-правову модель превентивного позасудового контролю, спрямовану на своєчасне виявлення та усунення ризиків неправомірної адміністративної поведінки до виникнення порушень прав суб’єктів підприємницької діяльності. Її функціональну основу становить послідовність виявлення ризику, оцінювання можливих наслідків, коригування проєкту рішення або адміністративної процедури та подальшого спостереження за результатами застосованих заходів. Основними інструментами визначено попередню правову й антикорупційну оцінку, аналіз регуляторного впливу, консультації із заінтересованими особами, громадську експертизу, системні рекомендації бізнес-омбудсмена та цифровий моніторинг адміністративних процедур. Встановлено взаємодоповнювальний характер багаторівневої та превентивної моделей контролю: перша визначає систему учасників, розподіл контрольних функцій і порядок взаємодії, друга – спрямованість відповідних засобів на попередження порушень та усунення причин їх виникнення. Превентивність має становити наскрізну характеристику всіх рівнів позасудового контролю зі збереженням дієвих механізмів реагування на вже вчинені порушення. Результативність такої моделі визначається зменшенням повторюваних адміністративних помилок, своєчасним усуненням необґрунтованих обмежень підприємницької діяльності та підвищенням передбачуваності поведінки публічної адміністрації.

Для законодавчого забезпечення превентивної моделі запропоновано доповнити Закон України «Про адміністративну процедуру» положеннями про документоване попереднє оцінювання проєктів обтяжливих адміністративних актів, здатних спричинити припинення або істотне обмеження підприємницької діяльності. Таке оцінювання має охоплювати визначення законної мети втручання, перевірку достатності фактичних підстав, порівняння можливих правомірних засобів її досягнення та обґрунтування неможливості застосування менш обтяжливого заходу. Запропоновано передбачити долучення результатів оцінювання до матеріалів адміністративної справи, можливість учасника надати заперечення та обов'язок органу відобразити мотиви їх урахування або відхилення в остаточному рішенні; для невідкладних випадків – установити обов'язок документування причин відступу від попереднього оцінювання та проведення наступної перевірки обґрунтованості застосованого заходу. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» доцільно доповнити вимогами щодо внутрішньої перевірки правових підстав призначення контрольного заходу, дотримання його предметних і часових меж та відсутності необґрунтованого дублювання, а також обов'язком аналізувати повторювані порушення, допущені посадовими особами контрольного органу, і вживати заходів для їх попередження. У Законі України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» запропоновано деталізувати зміст аналізу регуляторного впливу, включивши оцінювання ризиків вибіркового застосування регулювання, надмірної адміністративної дискреції, дублювання інформаційних обов'язків та витрат підприємців на захист своїх прав. Доцільно також закріпити обов'язок розробника визначати способи мінімізації виявлених ризиків і показники подальшої перевірки результативності відповідних заходів. Зазначені процедури мають здійснюватися адміністративними органами в межах установлених строків без покладення на підприємців додаткових погоджувальних обов'язків.

Для розвитку превентивного фінансового аудиту запропоновано доповнити Положення про Державну аудиторську службу України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2016 р. № 43, положеннями щодо ризик-орієнтованого аналітичного супроводу державного фінансового аудиту та раннього виявлення передумов незаконного й неефективного використання публічних коштів. У Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 р. № 1017, доцільно деталізувати процедуру надання під час аудиту проміжних рекомендацій щодо запобігання фінансовим порушенням, установити порядок документування виявлених ризиків, строки інформування про вжиті заходи та механізм перевірки їх результативності, зберігаючи відповідальність розпорядників бюджетних коштів за прийняття управлінських рішень.

13. Визначено, що особливості позасудового контролю в умовах воєнного стану зумовлюються необхідністю поєднання оперативності публічного адміністрування, забезпечення оборонних потреб і підтримання економічної стійкості держави з дієвими гарантіями захисту підприємництва. Розширення адміністративного розсуду та спрощення окремих процедур посилюють значення перевірки фактичних підстав владного втручання, його необхідності, пропорційності й тривалості. Запропоновано доповнити Закон України «Про правовий режим воєнного стану» положеннями про обов'язкове документування зв'язку обмежувального рішення у сфері підприємництва з конкретною потребою забезпечення відповідного правового режиму, визначення умов і строків його перегляду та припинення обмеження після відпадіння підстав його застосування. Закон України «Про адміністративну процедуру» доцільно доповнити спеціальними гарантіями доступності адміністративного оскарження під час воєнного стану, передбачивши врахування документально підтверджених наслідків бойових дій, евакуації, втрати доступу до документів і тривалого порушення зв'язку під час вирішення питання про поновлення строку подання скарги, можливість дистанційної участі у провадженні та пріоритетний розгляд скарг на рішення, виконання яких створює ризик незворотного припинення діяльності підприємства. У Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» запропоновано закріпити спеціальні вимоги до мотивування контрольних заходів у період воєнного стану, включаючи визначення конкретної загрози, що зумовлює їх проведення, обґрунтування обсягу втручання та врахування об'єктивної можливості виконання підприємцем законних вимог. Обмеження доступу до безпеково чутливої інформації не повинно усувати обов'язку належного документування рішення та можливості його перевірки уповноваженим суб'єктом.

Обґрунтовано доцільність диференційованого вдосконалення Кодексу України про адміністративні правопорушення шляхом доповнення відповідних складів правопорушень, що передбачають відповідальність за невиконання законних приписів органів державного нагляду, спеціальними кваліфікуючими ознаками. Посилення відповідальності запропоновано пов'язувати з умисним невиконанням належно доведеного до відома особи законного припису, якщо така поведінка створила доведену реальну загрозу обороноздатності, безперервному функціонуванню критичної інфраструктури або життю і здоров'ю людей. Сам факт учинення порушення під час воєнного стану не повинен становити достатньої підстави для застосування підвищеної санкції. Доцільно конкретизувати обов'язок уповноваженого органу доводити законність і визначеність припису, належне повідомлення адресата, наявність реальної можливості виконання та причинний зв'язок між невиконанням і відповідною загрозою; об'єктивна неможливість виконання внаслідок бойових дій, окупації, знищення майна або інших непереборних обставин має виключати відповідальність за відсутності вини. Одночасно запропоновано уточнити в Кодексі України про адміністративні правопорушення склади порушень порядку

здійснення державного нагляду щодо незаконного призначення перевірок, виходу за межі їх предмета та безпідставного витребування документів, а також передбачити відповідальність за винне невиконання посадовою особою обов'язкового рішення, ухваленого за результатами адміністративного оскарження. Диференціація санкцій має враховувати повторність, характер наслідків і ступінь вини, забезпечуючи співмірність відповідальності та недопущення подвійного притягнення за одне й те саме правопорушення.

14. Перспективні напрями вдосконалення позасудового контролю визначено як комплекс законодавчих змін, спрямованих на посилення його превентивності, результативності та цифрової прозорості. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» запропоновано доповнити положеннями про превентивне оцінювання ризиків управлінських рішень щодо використання державних і комунальних ресурсів, визначивши підстави такого оцінювання, вимоги до обґрунтування виявлених ризиків та порядок документування запропонованих заходів їх мінімізації. Доцільно розмежувати обов'язкові вимоги щодо усунення встановлених порушень і рекомендації щодо підвищення ефективності управління, передбачивши для останніх обов'язок мотивованого розгляду, а також закріпити підготовку підконтрольним органом плану коригувальних заходів із визначенням виконавців, строків та показників виконання. Превентивне оцінювання не повинно перетворюватися на загальну процедуру попереднього погодження господарських чи управлінських рішень або переносити відповідальність за них на орган фінансового контролю. У Законі України «Про захист економічної конкуренції» запропоновано деталізувати порядок контролю виконання рішень щодо антиконкурентних дій органів влади: передбачити зазначення конкретних заходів усунення порушення та його наслідків, строки документального підтвердження виконання, можливість подання заінтересованими підприємцями відомостей про збереження адміністративних перешкод і проведення перевірки фактичного відновлення конкурентних умов. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» доцільно доповнити вимогами щодо оприлюднення узагальнених результатів такого контролю в частині, що стосується регуляторних актів, та врахування встановлених недоліків під час підготовки нових регуляторних рішень.

Цифровий напрям удосконалення передбачає доповнення Закону України «Про адміністративну процедуру» положеннями про інтегровану електронну систему адміністративного оскарження, яка забезпечуватиме реєстрацію скарги з фіксацією часу її надходження, передавання компетентному органові без повторного подання заявником, доступ учасника до матеріалів власної справи, повідомлення про процедурні дії та відстеження виконання підсумкового рішення. Пропонується визначити правові наслідки технічних збоїв, гарантії збереження строків у разі підтвердженої неможливості подання документів і доступність неелектронного способу звернення. Використання алгоритмічних систем має супроводжуватися законодавчим закріпленням їх допоміжного

призначення, обов’язкової перевірки результатів уповноваженою особою, повідомлення учасника про істотний вплив автоматизованого аналізу на розгляд справи та права вимагати перевірки використаних даних і висновків. Закон України «Про доступ до публічної інформації» доцільно доповнити обов’язком оприлюднювати знеособлені відомості про строки розгляду скарг, результати їх вирішення, виконання прийнятих рішень і повторювані порушення адміністративних процедур із дотриманням установлених законом обмежень доступу. Для забезпечення громадського складника контролю запропоновано внести зміни до Постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 р. № 996 та затвердженого нею Типового положення про громадську раду, передбачивши спеціальний виняток із тимчасового припинення формування нового складу громадських рад, який дозволятиме їх дистанційне обрання під час воєнного стану за наявності належних безпекових і технічних умов. Відповідна процедура має охоплювати електронне подання документів, перевірку повноважень кандидатів, електронну ідентифікацію учасників, захист від повторного голосування, перевірюваний підрахунок голосів, оприлюднення результатів та порядок розгляду заперечень щодо їх достовірності.

Запропоновано внести зміни до Положення про Державну регуляторну службу України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2014 р. № 724 «Деякі питання Державної регуляторної служби України», конкретизувавши аналітичні функції Служби щодо систематизації відомостей про адміністративні бар’єри, оцінювання сукупного регуляторного навантаження на підприємців та виявлення повторюваних порушень у діяльності регуляторних органів. Передбачити підготовку періодичних аналітичних висновків із визначенням проблемних регуляторних актів, пропозицій щодо їх перегляду та показників оцінювання результатів усунення виявлених недоліків.

Для підвищення ефективності антимонопольного контролю запропоновано доповнити Порядок розгляду Антимонопольним комітетом України та його територіальними відділеннями заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, затверджений розпорядженням Антимонопольного комітету України від 19 квітня 1994 р. № 5, спеціальними процедурними положеннями щодо розгляду справ про антиконкурентні дії органів влади та органів місцевого самоврядування. Передбачити деталізацію вимог до обґрунтування впливу відповідних рішень, дій чи бездіяльності на конкуренцію, конкретизацію в рішеннях Комітету заходів припинення порушень та усунення їх наслідків, строків виконання і документального підтвердження виконаних заходів, а також порядок подальшої перевірки фактичного усунення дискримінаційних умов діяльності підприємців.

Окремо наголошено на необхідності прийняття Закону України «Про штучний інтелект», який визначатиме правові засади, умови та межі використання систем штучного інтелекту, зокрема у сфері публічного адміністрування та під час здійснення позасудового контролю за діяльністю суб’єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в

Україні. У такому законі доцільно передбачити вимоги щодо прозорості застосування зазначених систем, захисту інформації, запобігання дискримінаційним наслідкам, перевірки результатів їх роботи уповноваженими особами, а також гарантії оскарження рішень, прийнятих із використанням цих систем.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті в періодичних фахових наукових виданнях України:

1. Надєйко М.М. Актуальні напрями удосконалення механізмів позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2026. № 40. С. 113–122. DOI: https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2026.40.13.

2. Надєйко М.М. Види та правові засоби позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 901–908. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.129.

3. Надєйко М.М. Принципи та функції позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2026. Т. 38. С. 228–241. DOI: https://doi.org/10.32782/npnuola.v38.2026.27.

4. Надєйко М.М. Механізм позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2026. № 1(66). С. 253–259. DOI: https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2026.43.

5. Надєйко М.М. Зарубіжний досвід позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності: на прикладі країн ЄС. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2024. № 5. С. 51–58. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2024-5-8.

6. Надєйко М.М. Позасудовий контроль за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в США: позитивний досвід для України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. № 5. С. 350–357. DOI: https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.5.54.

7. Надєйко М.М. Позасудовий контроль за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в скандинавських країнах. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2024. № 6. С. 57–66. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2024-6-9.

8. Надєйко М.М. Цифровізація позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності: адміністративно-правові засади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. № 6. С. 296–303. DOI: https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.46.

9. Надєйко М.М. Історія становлення та розвитку інституту позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Juris Europensis Scientia*. 2026. № 4. С. 174–180. DOI: https://doi.org/10.32782/chern.v4.2026.27.

10. Надєйко М.М. Теоретико-методологічні засади позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Юридичний вісник*. 2026. № 3. С. 141–149. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2026.14.

11. Надєйко М.М. Актуальні питання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2026. № 81. С. 51–56. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1745.2026.81.10.

12. Надєйко М.М. Адміністративно-правові засади участі громадських організацій у позасудовому контролі за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємництва. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2026. № 3(68). С. 118–124. DOI: https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2026.22.

13. Надєйко М.М. Особливості здійснення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємництва в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Правові новели*. 2024. № 24. С. 377–386. DOI: https://doi.org/10.32782/ln.2024.24.50.

14. Надєйко М.М. Позасудовий контроль за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємництва: європейські стандарти та перспективи імплементації в Україні. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2025. № 11. С. 52–59. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2025-11-7.

15. Надєйко М.М. Позасудовий контроль за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в країнах Близького Сходу. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2025. № 12. С. 71–78. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2025-12-10.

16. Надєйко М.М. Концепція багаторівневого позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності: теоретико-правові засади та перспективи розвитку в Україні. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2024. № 7–8. С. 43–50. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2024-7-8-7.

17. Надєйко М.М. Превентивний позасудовий контроль за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності: теоретико-правова модель. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 542–551. DOI: https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.70.

18. Надєйко М.М. Досвід країн Далекого Сходу у сфері позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2025. № 10. С. 60–66. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2025-10-9.

Статті в періодичних наукових виданнях,
які індексуються в наукометричних базах Web of Sciences та Scopus:

1. Nadieiko M., Kuvakin S., Shcherbyna Ye. Institutional and Administrative-Law Framework for Extrajudicial Protection of Business Entities in Their Relations with Public Administration. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2026. Vol. 12. № 3. P. 284–298. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2026-12-3-284-298.
2. Nadieiko M., Politanskyi V., Bardachov V. Good Governance in the Field of Entrepreneurship: Administrative and Legal Mechanisms of Extrajudicial Control. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2026. Vol. 12. № 2. P. 367–379. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2026-12-2-367-379.
3. Artymyshyn P., Nadieiko M. Extrajudicial Control Over the Activities of Public Administration Entities in the Field of Entrepreneurial Activity in Ukraine (the 20th – early 21st century): Historiography of the Issue. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*. 2026. № 39. С. 209–221. DOI: https://doi.org/10.24919/2519-058X.39.364967.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Надєйко М.М. Перспективні напрями удосконалення правових засобів позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Proceedings of the international scientific conference "Current Challenges in the Development of Law and Public Management and Administration",* Riga, the Republic of Latvia, March 4–5, 2026. Riga : Publishing House "Baltija Publishing", 2026. P. 128–132. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-32.
2. Надєйко М.М. Принципи здійснення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Proceedings of the international scientific conference "Advances in law: the view of domestic and foreign scholars",* Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House "Baltija Publishing", 2024. P. 449–452. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-118.
3. Надєйко М.М. Система позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Proceedings of the international scientific conference "European Integration as a Factor in the Renewal of Legal Science in Ukraine",* Riga, the Republic of Latvia, April 16–17, 2026. Riga : Publishing House "Baltija Publishing", 2026. P. 78–81. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-19.
4. Надєйко М.М. Використання інноваційних інформаційних технологій для здійснення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Proceedings of the international scientific conference "Modern Achievements in Legal Science and Practice",* Riga, the Republic of Latvia, March 19–20, 2025. Riga : Publishing House

"Baltija Publishing", 2025. P. 281–285. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-75.

5. Надєйко М.М. Громадський контроль як складова системи позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 685–690. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-187.

6. Надєйко М.М. Позасудовий контроль та адміністративна процедура: взаємозв'язок і перспективи розвитку в Україні. *Права людини та публічне врядування* : матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 652–656. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-175.

7. Надєйко М.М. Синергетичний підхід до організації позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Proceedings of the international scientific conference "Theoretical foundations of law, public management and practice of their application",* Riga, the Republic of Latvia, December 25–26, 2024. Riga : Publishing House "Baltija Publishing", 2024. P. 437–441. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-106.

8. Надєйко М.М. Трансформація механізму позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в контексті переходу до сервісної моделі публічного адміністрування. *Proceedings of the international scientific conference "Functioning of Legal Science in the Modern Context",* Riga, the Republic of Latvia, September 18–19, 2025. Riga : Publishing House "Baltija Publishing", 2025. P. 168–173. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-615-7-43.

9. Надєйко М.М. Проактивний позасудовий контроль за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності: адміністративно-правова модель цифрової держави. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період* : міжнародна науково-практична конференція, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 10 жовтня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 268–274. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-77.

10. Надєйко М.М. Теоретико-правова природа позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 285–290. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-78.

АНОТАЦІЇ

Надєйко М.М. Позасудовий контроль за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Ужгородський університет, Ужгород, 2026.

У дисертації досліджено особливості адміністративно-правового регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності через вирішення таких наукових завдань, як: систематизація історіографії та визначення методологічних засад дослідження; характеристика історії становлення й розвитку правового регулювання відповідних контрольних відносин в Україні; розкриття адміністративно-правових засад побудови системи позасудового контролю, його механізму та актуальних проблем функціонування; узагальнення досвіду країн-членів Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, скандинавських держав, країн Близького та Далекого Сходу; обґрунтування концепції багаторівневого та теоретико-правової моделі превентивного позасудового контролю; визначення особливостей його здійснення в умовах воєнного стану; формулювання перспективних напрямів удосконалення правового регулювання й організації контрольної діяльності.

Встановлено, що позасудовий контроль за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності забезпечує перевірку правомірності адміністративних рішень, дій і бездіяльності, своєчасне усунення порушень та захист законних інтересів підприємців. Його дієвість залежить від узгодженості компетенції контрольних інституцій, доступності процедур звернення, неупередженості розгляду скарг і виконання прийнятих рішень. Розкрито значення такого контролю для зменшення необґрунтованого адміністративного втручання, забезпечення підзвітності публічної адміністрації та підтримання балансу публічних і приватних інтересів.

Запропоновано класифікувати адміністративно-правові засоби позасудового контролю за функціональним призначенням на превентивні, спрямовані на запобігання порушенням; діагностичні, призначені для їх встановлення; коригувальні, орієнтовані на усунення недоліків адміністративної діяльності; відновлювальні, спрямовані на поновлення порушених підприємницьких прав; юрисдикційні, пов'язані з вирішенням питань юридичної відповідальності. Охарактеризовано особливості використання відповідних засобів та їх взаємодію в механізмі забезпечення законності публічного адміністрування.

Обґрунтовано концепцію багаторівневого позасудового контролю, яка поєднує внутрішньоадміністративні, спеціалізовані інституційні, громадські, парламентсько-антикорупційні та міжнародні механізми забезпечення підконтрольності публічної адміністрації. Розроблено теоретико-правову модель превентивного контролю, орієнтовану на оцінювання ризиків неправомірних управлінських рішень до виникнення негативних наслідків для підприємництва. Розкрито можливості попереднього правового оцінювання, консультацій, громадської експертизи й аналізу регуляторного впливу для запобігання адміністративним порушенням.

Запропоновано вдосконалити законодавче забезпечення адміністративного оскарження, посилити гарантії самостійності розгляду скарг та конкретизувати порядок виконання рішень про поновлення порушених прав. Обґрунтовано необхідність законодавчого врегулювання статусу бізнес-омбудсмена, гарантування його незалежності й доступу до необхідної інформації, встановлення обов'язку адміністративних органів надавати мотивовану відповідь на його рекомендації. Визначено напрями розвитку превентивного фінансового аудиту, регуляторної аналітики та контролю за владними рішеннями, що обмежують конкуренцію.

Розкрито перспективи цифровізації позасудового контролю шляхом запровадження інтегрованого електронного опрацювання скарг, відстеження процедурних строків і виконання підсумкових рішень. Обґрунтовано можливості застосування технологій штучного інтелекту для аналізу адміністративної практики за умови пояснюваності результатів, захисту інформації та перевірки уповноваженою особою. Визначено особливості контрольної діяльності в умовах воєнного стану та обґрунтовано диференційоване посилення адміністративної відповідальності за невиконання законних приписів органів державного нагляду з урахуванням характеру порушення, його наслідків і пропорційності стягнення.

Сформульовано інші висновки та пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні.

Ключові слова: адміністративне оскарження, адміністративно-правове регулювання, багаторівневий контроль, бізнес-омбудсмен, воєнний стан, громадський контроль, захист прав підприємців, підприємницька діяльність, позасудовий контроль, правові засоби, превентивний контроль, публічне адміністрування, цифровізація, штучний інтелект.

Nadieiko M.M. Non-Judicial Oversight of the Activities of Public Administration Entities in the Field of Entrepreneurship in Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for obtaining a scientific degree of doctor of legal sciences in the specialty 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Uzhhorod University, Uzhhorod, 2026.

The dissertation examines the distinctive features of the administrative and legal regulation of extrajudicial oversight of public administration entities in the sphere of entrepreneurial activity by addressing the following research objectives: systematising the historiography and establishing the methodological foundations of the study; tracing the historical emergence and development of the legal regulation of the relevant oversight relations in Ukraine; examining the administrative and legal foundations for establishing an extrajudicial oversight system, its mechanism, and current operational challenges; synthesising the experience of European Union Member States, the United States of America, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, the Scandinavian countries, and countries of the Middle East and the Far East; substantiating the concept of multilevel extrajudicial oversight and a theoretical and legal model of preventive extrajudicial oversight; identifying the specific features of its implementation under martial law; and outlining promising directions for improving the legal regulation and organization of oversight activities.

It is established that extrajudicial oversight of public administration entities in the sphere of entrepreneurial activity enables the review of the lawfulness of administrative decisions, actions, and omissions, the timely rectification of violations, and the protection of entrepreneurs' legitimate interests. Its effectiveness depends on a coherent allocation of powers among oversight institutions, accessible procedures for submitting applications and complaints, impartial complaint examination, and the implementation of decisions adopted. The significance of such oversight for reducing unjustified administrative interference, ensuring the accountability of public administration, and maintaining a balance between public and private interests is elucidated.

A classification of the administrative and legal instruments of extrajudicial oversight according to their functional purpose is proposed, distinguishing between preventive instruments aimed at preventing violations; diagnostic instruments intended to identify them; corrective instruments designed to remedy shortcomings in administrative activities; restorative instruments aimed at restoring infringed entrepreneurial rights; and adjudicative instruments concerned with determining legal liability. The specific features of the application of these instruments and their interaction within the mechanism for ensuring legality in public administration are characterized.

The concept of multilevel extrajudicial oversight is substantiated, combining internal administrative, specialized institutional, civic, parliamentary and anti-corruption, and international mechanisms for subjecting public administration to oversight. A theoretical and legal model of preventive oversight is developed, focusing on assessing the risks of unlawful administrative decisions before adverse consequences for entrepreneurial activity arise. The potential of preliminary legal assessment, consultation, civic expert review, and regulatory impact assessment to prevent administrative violations is explored.

Improvements to the legislative framework for administrative appeals are proposed, alongside stronger safeguards for the independence of complaint examination and more detailed procedures for implementing decisions that restore infringed rights. The need to establish the legal status of the Business Ombudsman through legislation, guarantee the institution's independence and access to necessary information, and require administrative authorities to provide reasoned responses to its recommendations is substantiated. Directions for developing preventive financial auditing, regulatory analysis, and oversight of decisions by public authorities that restrict competition are identified.

The prospects for digitalizing extrajudicial oversight through integrated electronic complaint processing, the monitoring of procedural time limits, and the tracking of the implementation of final decisions are explored. The potential application of artificial intelligence technologies to the analysis of administrative practice is substantiated, subject to the explainability of results, information protection, and verification by an authorized person. The specific features of oversight activities under martial law are identified, and a differentiated strengthening of administrative liability for failure to comply with lawful orders issued by state supervisory authorities is substantiated, taking into account the nature of the violation, its consequences, and the proportionality of the penalty.

Further conclusions and proposals are formulated to improve the administrative and legal regulation of extrajudicial oversight of public administration entities in the sphere of entrepreneurial activity in Ukraine.

Key words: administrative and legal regulation, administrative appeals, artificial intelligence, Business Ombudsman, civic oversight, digitalization, entrepreneurial activity, extrajudicial oversight, legal instruments, martial law, multilevel oversight, preventive oversight, protection of entrepreneurs' rights, public administration.

Підписано до друку 10.11.2026. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1169.
Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.